

ויכולו השמים והארץ

ויכולו השמים והארץ וכל צבאם: ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה וישבת ביום השביעי מכל מלאכתו אשר עשה: (בראשית ב א-ב).¹

פירוש רס"ג על הפסוק – הושלמה הבריאה ושבתה

"ויכולו" – הושלמו. "ויכל" – השלים. "מלאכתו" – בריאתו. "וישבת" – השבת מלברוא בו שום דבר מעין הבריאה שעשה.²

רד"ק על הפסוק – יש מופתים

ויכולו השמים והארץ וכל צבאם - צבא השמים וצבא הארץ, רוצה לומר: תולדותם, ונגמרו כולם ביום השישי ומכאן ואילך אין כל חדש, אלא הדברים שנעשו על ידי מופת. ואע"פ כן, בבריאת הדברים האלה בששת ימי בראשית, שם האל בטבעם, להניח טבעם או להתחדש בהם טבע באותם הימים שנתחדשו כל אחד בזמנו. וכן אמרו בבראשית רבה: "אמר ר' יונתן: תנאים התנה הקב"ה עם הים שיהיה נקרע לפני ישראל... אמר ר' ירמיה בן אלעזר: לא עם הים בלבד התנה הקב"ה, אלא עם כל מה שברא בששת ימי בראשית... ציויתי את הים שיקרע לפני משה, ציויתי את השמש ואת הירח שיעמדו לפני יהושע... ציויתי את האור שלא יזיק לחנניה מישאל ועזריה, ציויתי את האריות שלא יזיקו את דניאל, ציויתי את הדג שיקיא את יונה".³ וכן לשאר מופתים.³

בראשית רבה פרשה י סימן א – התורה מול הבריאה⁴

"ויכולו השמים והארץ וכל צבאם" (בראשית ב א). כתוב: "לכל תכלה ראיתי קץ רחבה מצותך מאד" (תהלים קיט צו). לכל יש סיקוסים.⁵ שמים וארץ יש להן סיקוסים, חוץ מדבר אחד שאין לו סיקוסים, ואיזו? זו התורה, שנאמר: "ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים" (איוב יא ט).⁶

¹ "ויכולו השמים והארץ... ויכל אלהים... וישבות מכל מלאכתו וכו'" ובפסוק הסמוך שם גם הפעלים: "ויברך", ויקדש" ושוב הפועל "שבת"... כלתה והסתיימה מלאכת הבריאה, שבתה העשייה ביום השביעי (ראה דברינו שישה או שבעה ימי בריאה). לכאורה, הכל פשוט וברור - הכל מסוכסם ועומד. (והחלוקה לפרקים א' וב' של ספר בראשית אינה מדויקת. פסוקים א-ג של פרק ב שייכים באופן ברור לסיפור הבריאה של פרק א). ואע"פ כן, אומר פירוש אור החיים על הפסוק בו פתחנו: "מקרא זה לא ידענו מה בא ללמדנו". והוא ממשיך בדרך הנסתר והסוד, ואנו נלך בדרך הפשט והמדרש.

² וכך גם בתרגום המיוחס ליונתן בן עוזיאל: "ויכולו השמים והארץ - ושלמו ברית שמיא וארעא". הסתיימה הבריאה ונשלמה. אבל גם הושבתה או שבתה. אין יותר בריאה. ולכן לא יהיו גם יותר נסים ואירועים שלא בדרך הטבע, אלא במקרים מיוחדים ומתוך פוטנציאל הבריאה של ששת הימים.

³ רד"ק מרחיב את דבריו הקצרים של רס"ג אבל מתעכב על הניסים והמופתים שאירעו לאחר השלמת הבריאה. מה פשר תופעות טבע חריגות אלה? הפתרון שרד"ק מציע הוא שמופתים אלה טבועים בבריאה הבראשיתית, כולל הזמן בו הם עתידים להיארע, וכלשונו: "שם האל בטבעם, להניח טבעם או להתחדש בהם טבע באותם הימים שנתחדשו כל אחד בזמנו". והוא מזכיר את מדרש בראשית רבה ה סימן ה על התנאים שהתנה הקב"ה עם הבריאה. ואולי קדמה לכולם הדרשה על עשרת הדברים שנבראו בערב שבת בין השמשות (אבות ה משנה ו, פסחים נד ע"א ועוד) וכן כל המקומות בהם חז"ל מדגישים את מנהגו של העולם על פי דרך הטבע ולא עפ"י מופתים ומעשי נסים. הושלמה הבריאה, אך לא שהיא מושלמת. עדיין יש לאדם הרבה מה לתקן ולעשות, כפי שנראה להלן אבל מעשה שמים וארץ כלו והושלמו. גם הניסים והמופתים "הושמו" בפוטנציאל בתוך הבריאה. מה נותר לעשות?

⁴ רוב המדרשים שלהלן לקוחים ממדרש בראשית רבה פרשה י הדרש את הפסוקים שהבאנו בראש דברינו. השתדלנו להביאם כסדרם וכלשונו, אך מומלץ לראות מדרשים אלה במקור בשלמותם ורציפותם.

⁵ מידה, גבול, שיעור limit. מיוונית. ראה בראשית רבה מהדורת תיאודור-אלבק. ראה גם מילון Jastrow.

⁶ "ויכולו" מסמל את הסופיות. את הכוליות במובן של קצבה וקץ, הן בזמן והן במקום. העולם הוא סופי. אבל לא כך בורא העולם: "אין קצבה לשנותיך ואין קץ לאורך ימיך". ומה עם התורה, מסכת הערכים שעל בסיסם נבנה העולם? התורה קדמה לבריאה. קדמה אפילו לכסא הכבוד (בראשית רבה א ד). התורה היא התכנית: "אסתכל בה באורייתא וברא עלמא" (זהר פרשת תרומה). בא המדרש שלנו ומוסיף שהתורה לא רק קדמה, אלא גם ארוכה ורחבה מארץ ושמים. אין לה סיקוסים. העולם הוא זמני וסופי, אך התורה (האידיאה) היא נצחית. אבל ראה בראשית רבה ח ב המתאר את השתלשלות הבריאה לאחור: "אמר רבי חמא בר חנינא: משל למדינה שהיתה מסתפקת מן החמרים. והיו שואלין אלו לאלו: מה שברון נעשה במדינה היום? של ששי היו שואלין של חמישי, ושל חמישי של רביעי, ושל רביעי של ג', ושל שלישי של שני, ושל שני של ראשון. ושל ראשון למי היה לו לשאול, לא לבני המדינה שהיו עסוקין בדימוסה של מדינה? אף כאן, כל מעשה של כל יום ויום היו שואלין אלו לאלו: מה בריות ברא הקב"ה בכס? היום של ששי שואל של חמישי וכו' עד לראשון. ושל ראשון למי היו שואלין, לא לתורה שקדמה לברייתו של עולם? דאמר ר"ש בן לקיש: שני אלפים שנה קדמה לתורה לברייתו של עולם, וה"ד (משל ח) ואהיה אצלו אמון וגו' ויומו של הקב"ה אלף שנים". התורה קדמה אבל גם היא מוקצבת בזמן. אלפיים שנה קודם. יומיים לפני יום ראשון לבריאה. התורה ברת קיום יותר מהעולם אך לא כמו בורא העולם. ראה ויקרא רבה יג ג שלעתיד לבוא הקב"ה אומר: "תורה חדשה מאתי תצא". והארכנו דיו.

דבר אחר. "לכל תכלה ראיתי קץ" - זו מלאכת שמים וארץ, שנאמר "ויכולו השמים והארץ" (בראשית ב א).⁷

שם סימן ב – השלמה של עשיית כלי

רבי חמא פתח: "הגו סיגים מכסף יצא לצורף כלי" (משלי כה, ד) - אמר ר' אליעזר בן יעקב: משל לאמבטי שהיתה מלאה מים, והיו בה שני דיוסקוסים נאים.⁸ כל זמן שהיתה מלאה מים, לא היתה מלאכת דיוסקוסים נראית. כיון שפתקה וניער המים שבתוכה נראית מלאכת דיוסקוסים. כך, כל זמן שהיה העולם תוהו ובוהו, לא נראית מלאכת שמים וארץ, כיון שנעקר תהו ובהו מן העולם, נראית מלאכת שמים וארץ. "ויצא לצורף כלי" (משלי כה ד), נעשו כלים זהו שכתוב: "ויכולו השמים והארץ וכל צבאם" (בראשית ב א).⁹

ראש השנה דף יא עמוד א – בריאה של צביון וקומה

אמר רבי יהושע בן לוי: כל מעשה בראשית בקומתן נבראו, לדעתן נבראו, לצביון נבראו. שנאמר: "ויכולו השמים והארץ וכל צבאם" אל תקרי צבאם אלא צביונם.¹⁰

בראשית רבה פרשה י סימן ג – גבולות "ויכולו"

כיצד ברא הקב"ה את עולמו? אמר רבי יוחנן: נטל הקב"ה שתי פקיעות, אחת של אש ואחת של שלג, ופתכן זו בזו, ומחן נברא העולם.¹¹ ר' חנינא אמר: ארבע - לארבע רוחות השמים. ר' חמא בר חנינא אמר: שש - ארבע לארבע רוחות ואחת מלמעלן ואחת מלמטן. אדרינוס, שחוק עצמות, שאלו לר' יהושע בר חנינא. אמר לו: כיצד ברא הקב"ה את עולמו? אמר לו: כאותה שאמר רבי חמא בר חנינא. אמר לו: אפשר כן? בתמיה. הכניסו לבית קטן, אמר לו: פשוט ידך למזרח ולמערב, לצפון ולדרום. אמר לו: כך היה מעשה לפני הקב"ה.¹²

שם סימן ה – שכלול וכלול

אמר ר' יהושע בן לוי: נשתכללו שמים בחמה ובלבנה ובמזלות, ונשתכללה הארץ באילנות ובדשאים ובגן עדן. ר' סימון בשם רבי יהושע בן לוי: מכוללים היו המעשים והיו מותחים והולכים.¹³

⁷ "דבר אחר" זה אינו מציג רעיון אחר, רק דרשה אחרת שחוזרת ומדגישה את הקשר של "ויכולו" עם החצי הראשון של הפסוק בתהלים קיט צו: "לְכֹל תְּכַלֶּה רְאִיתִי קֶץ רַחֲבָה מְצֻנָתְךָ מְאֹד" - עם המילה "תכלה".

⁸ דמויות, צורות בולטות. מיוונית. ראה בראשית מהדורת תיאודור אלבק.

⁹ הכלי נוצר עם כליו המלאכה. ואיך כלתה המלאכה? איך בכלל נעשה הכלי? ביציקה ובחיבור? לא. בכך שפשוט הוסרו הסיגים. נעלם "התוהו ובוהו" ונתגלה העולם (הכלי) במלוא תפארתו ויופיו. כמו פסלים נאים שהיו בתוך מיכל גדול (אמבטי) מכוסים עד למעלה מראשיהם במים. הפסלים כבר היו, רק לא נראו. כל מה שצריך היה לעשות הוא לרוקן את המים. המים יצאו והפסל הופיע. והרי כל פיסול הוא בשיטת הגריעה (סילוק הפסולת). וכמו ארכיאולוג שחופר, מנקה את האדמה ומעלה כד נאה בידו. כאותה אמירה המיוחסת למיכלאנג'לו כששאלו אותו איך עשה את הפסל דוד? "פשוט מאד" ענה "רק הסרתי את החלקים המיותרים". ובתפילת יום הכיפורים אנו אומרים: "כי הנה כחומר ביד המצרף ברצותו מסגסג וברצותו מצרף". ראה שוב הפסוק ממשלי בו פותח רבי חמא. ובדרך אגב, מציג מדרש "פשוט" זה חשיבה מיוחדת על המוטיב של בריאת העולם "יש מאין".

¹⁰ ראה פירוש רש"י שם: "לדעתם - שאלם אם חפצים להיבראות ואמרו הן". ובפירוש שטיינזלץ שם: "לקומתן - במלוא קומתם ובמלוא גידולם נבראו. לצביונם - ליופים. נבראו כל הבריות ובכללם העצים מלאים ובשלים". חלק מרכזי בדרשה הוא המילה "צבאם" שעליה יש דרשות רבות אחרות בפרשה י בראשית רבה ואחרים וראויה לדף לעצמה. אך כאן, נראה שהיא מקושרת עם "ויכולו" בתיאור משולב של הבריאה כדבר שנוצר ישר אל תוך כוליות ושלמות. פוטנציאל הקיום שלו - צביונו וקומתו - הוא מקדמת דנא. כביכול, יש לו דעת ורצון להיברא. הבריאה היא הופעה. לפני רגע לא היה עולם והנה הוא קיים במלוא צביונו כאילו מקדמת דנא היה כאן. הבריאה הווה ומתהוות. חבר מדרש זה עם הקודם ומה נקבל?

¹¹ בחרנו להביא את הסימן בשלמותו וסטינו מעט לנושא אחר. ראו ירושלמי חגיגה ב א: "התורה הזו דומה לשני שבילים: אחד של אור ואחד של שלג. היטה בזה - מת באור. היטה בזו - מת בשלג. מה יעשה? יהלך באמצע". ראה בדברינו סם חיים וסם מוות במיוחדים.

¹² מעשה הבריאה, על פי רבי חנינא (או רבי חמא בר חנינא) היה כמו אדם שעומד באמצע החדר ופושט את ידיו לצדדים. מהמרכז החוצה וממלא את המרחב. יוצר אותו בעצם. האסוציאציה הציורית היא השרטוט הידוע של ליאונרדו-דה-וינצ'י (1452-1519) של [האדם הוויטרובי](#) העומד בתוך מעגל בפיוסוק רגליים ושליחת ידיים לצדדים - שרטוט המבוסס על הכתבים של [ויטרוביוס](#) (אדריכל רומי) ואשר ממחישה את גוף האדם כמערכת מושלמת של יחסי גדלים ומידות. ראה בראשית רבה ח א: "בשעה שברא הקב"ה את אדם הראשון גולם בראו והיה מוטל מסוף העולם ועד סופו ... רבי יהושע בר נחמיה ורבי יהודה בר סימון בשם רבי אליעזר אמר: מלוא כל העולם בראו, מן המזרח למערב ... מצפון לדרום ... ולמקצה השמים ועד קצה השמים. ומנין אף בחללו של עולם? שנאמר: ותשת עלי כפכה (תהלים קלט ה)". האדם הוא מעין הבריאה כולה. שניהם יוצאים מהמרכז החוצה יוצרים את החלל והמרחב של עצמם. ויכולו השמים והארץ - אימת? כאשר נשלמה מתיחת הידיים לצדדים והעולם הגיע ליחסי הגדלים והמידות שנקבעו לו. ואנשי המדע עדיין מחפשים מידות אלה ולפי הדעה שהיקום מתפשט, עדיין נמשכת מתיחת הידיים והרגליים - "ויכולו" דינמי, או שעדיין נמשך מסע החיפוש והניסיון להבין מתיחה זו וגבולותיה (גם הידע האנושי הולך ומתרחב כל הזמן).

¹³ וכן תרגם אונקלוס: "ויכולו השמים והארץ - ואשתכללו שמיא וארעא". משורש כל"ל בתוספת האות ש"ן. שכלול זה, מה הוא? הליטוש הסופי? השיבוץ הסופי של כל דבר במקומו? האינטגרציה הכוללת של העולם ליחידה אחת? יכולת העולם לקיים את עצמו בדרך הטבע בלי צורך במעשי נסים ושינוי סדרי בראשית? ראה בראשית רבה ט ד המסכם גם הוא מלאכת הבריאה דרך הפסוק "וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד" וזה לשונו: "רבי יונתן אמר: למלך שהיה משיא את בתו ועשה לה חופה ובית

שם סימן ז – הכל, גם דברים שנראים לך מיותרים

רבותינו אומרים: אפילו דברים שאתה רואה אותם שהם יתירים בעולם, כגון זבובים ופרעושים ויתושים אף הם בכלל ברייתו של עולם הם; ובכל הקב"ה עושה שליחותו, אפילו על ידי נחש, אפילו על ידי צפרדע.¹⁴

שם סימן ד – מכה וכליה

אמר ר' הושעיא: דרש רבי אפס באנטוכיא: אין לשון "ויכולו" אלא לשון מכה ולשון כליה. משל למלך שנכנס במדינה וקילסו אותו בני המדינה וערב לו קילוסו - הִרְבָּה להן בדיצה, הרבה להן בהידיוכים.¹⁵ לאחר זמן הכעיסו אותו, ומיעט להן בדיצה ומיעט להן בהדיוכים. כך, עד שלא חטא אדם הראשון היו המזלות מהלכין דרך קצרה ובמהירות. משחטא סיבבן דרך ארוכה ובמתנות. יש מזל שגומר הילוכו לייב חדש כגון כוכב חמה, ויש מזל שהוא גומר הילוכו לשלושים יום והיא לבנה, ויש מזל שהוא גומר הילוכו שנה והוא צדק, ויש מזל שהוא גומר הילוכו לשלושים שנה והוא שֶׁפְּתֵי ... ר' פנחס בשם ר' חנין מצפורי: שנינו: "בנות שוח - שביעית שלהן שנה שהן עושות לשלש שנים".¹⁶ ואותו היום עשו פירות בן יומן.¹⁷ אבל לעתיד לבוא הקב"ה מרפא אותה מכה, שנאמר: (ישעיה ל) "ומחץ מכתו ירפא" - מחץ מכתו של עולם ירפא.¹⁸

וסיידה וכיירה וציירה. וראה אותה וערבה לו. אמר לה: בת, הלואי תהיה החופה הזאת מעלת חן לפני בכל עת כשם שהעלית חן לפני בשעה הזו. כך אמר הקב"ה לעולמו: עולמי עולמי, הלואי תהא מעלת חן לפני בכל עת כשם שהעלית חן לפני בשעה הזו. האם הסיוד, הכיור והציור של החופה הוא השכלול, הוא ה"ויכולו"? ראה גם התיאור על המלך שמעטר את ארמונו בנרות ופנסים בבראשית רבה ג א. כך או כך, נראה ששכלול העולם קשור בבריאת האדם. ראה פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) בראשית פרק א: "ת"ר אדם בערב שבת נברא. ומפני מה נברא בערב שבת? ... כדי שיכנס לסעודה מיד. משל למלך בשר ודם שבנה פלטורין ושכללו והתקין סעודה, ואחר כך הכניס אורחין". האדם הוא אורח בעולם ששוכלל עבורו והוא מצווה לא רק לשמור עליו אלא גם להוסיף ולשכללו ולא ח"ח לקלקל. ראה המדרש על מעשי אדם מול מעשי הקב"ה בתנחומא (בובר) פרשת תזריע: " ... הביאו לי שבולים וגלוסקאות. אמר לו: אלו מעשה הקב"ה ואלו מעשה בשר ודם. אין אלו נאים? הביאו לי אנוצי פשתן וכלים מבית שאן. אמר לו: אלו מעשה הקב"ה ואלו מעשה בשר ודם, אין אלו נאים?". וכבר הרחבנו על מוטיב זה בדברינו [מעשה שמים ומעשה בשר ודם](#) וכן דברינו [לעובדה ולשומרה](#) בפרשה זו. שכלול הבריאה של "ויכולו השמים והארץ" מחייב את האדם להוסיף ולפתח את הבריאה, אך במסגרת השמים והארץ ולא כנגדם. עם הטבע ולא להתחכם עליו. להוסיף לשכלל אך לא לאבד ולהרוס. אולי זו משמעות נוספת של אמירת "ויכולו השמים והארץ" בקידוש שאנו אומרים בליל שבת, עם תום שבוע שכלול נוסף. ולפיכך יש גם שמקדימים את הפסוק של "יום השישי" (שרצוי לאומרו מלא ולא חלקית). אנו פותחים את שבוע ששת ימי המלאכה ב"ויהי נעם ה' אלוהינו עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו" ומסיימים ב"ויכולו השמים והארץ", לציין שעבר עלינו שבוע נוסף של שכלול הבריאה וכעת אנו שובתים ביום השבת, האדם, בדומה לבורא עולם. ראו דברינו [ויהי נעם ה' אלוהינו עלינו](#) בפרשת פקודי.

¹⁴ כאן "ויכולו" הוא מלשון "הכול", הבריאה כולה. אין דבר מיותר בבריאה, לא הצרעה והעכביש של דוד (ראה הסיפור באוצר מדרשים (אייזנשטיין) אלפא ביתא דבן סירא ובספר האגדה לביאליק עמוד פט) ולא כל שאר המקרים המובאים בבראשית רבה שם ובקהלת רבה על הפסוק: "ויתרון ארץ בכל היא". בדומה קצת למאמרו של בן עזאי בפרקי אבות פרק ד משנה ג: "אל תהי בז לכל אדם ואל תהי מפליג לכל דבר שאין לך אדם שאין לו שעה ואין לך דבר שאין לו מקום". במהלך ההתנסות שלנו בחיים אנו מגלים, בהדרגה, שאכן אין דברים מיותרים בעולם. אך הרובד העמוק יותר הוא שהסיבה שאין דברים מיותרים בעולם היא משום שעולמנו הוא השתקפות של עולם "גבוה" יותר וכל דבר כאן יש לו אח שומר מלמעלה. ראה המדרש שם, קצת לפני הקטע שהבאנו למעלה: "אמר ר' סימון: אין לך כל עשב ועשב שאין לו מזל ברקיע שמכה אותו ואומר לו: גדל!". ואין לך ברכה יותר שכיחה בעם ישראל כמו "מזל טוב", כשיטת ר' חנינא שאמר "יש מזל לישראל" ולא כשיטת ר' יוחנן שאמר: "אין מזל לישראל" (שבת קנו ע"א).

¹⁵ משחקי מרוצי מרכבות רומיים. מדרש בראשית רבה משופע בביטויים יווניים ורומיים המעידים על תקופתו וסביבתו.
¹⁶ מסכת שביעית פרק ה משנה א. ראה קהתי שפירש שם שבנות שוח הם תאנים לבנות (עפ"י הגמרא ברכות דף מ ע"ב), שהפירות שלהם גדלים במשך שלוש שנים עד שהם מבשילים "ונמצא הפירות שחנטו בשביעית, נגמר ביכולם בשנייה לשמיטה שהיא השנה השלישית לחנטה ואז נוהגים בהם דיני שביעית, שבפירות האילן הולכים אחר חנטה". (בניגוד לירק שהוא לפי הלוקיטה). הגידול האיטי של בנות שוח גורם למצב אנומלי לפיו דיני השביעית נוהגים בה בזמן ששנת השמיטה כבר חלפה עברה ואין זה קל לזכור לנהוג בהם לפי קדושת שביעית. זו דוגמה של שינוי בטבע שנגרם כתוצאה מחטא אדם הראשון. ראה אגב ספרו של יהודה פליקס: הצומח, החי במשנה, שסובר שבנות שוח הוא עץ האורן של ימינו.

¹⁷ ביום הבריאה עשו בנות שוח את פריין ביום בו נבראו.

¹⁸ "ויכולו" כאן הוא מלשון כליה ואובדן. השורש הוא כלי" או כלה. אמנם, בהמשך, בסימן ו שם, יש לנו מדרש אופטימי יותר על "ויכולו" האומר: "בן סירא אמר: אלוה העלה סמים מן הארץ, בהם הרופא מרפא את המכה, ובהם הרוקח מרקח את המרקחת". אך גם אם יש תרופה, אין לנו תעודת ביטוח שהעולם יישאר כפי שהוא ולא חשוב מה נעשה. אין לנו ביטוח שתמיד נמצא תרופה, שתמיד הטבע יאזן את עצמו. אם נחטא ונהרוס את העולם ואת סביבתנו - הם אכן ייהרסו. זאת ועוד, פוטנציאל ההרס שנמצא ב"ויכולו" קיים בעצם מעשה הבריאה. ראה בראשית רבה מב ג: "ויהי ערב ויהי בוקר - אמר להם: עוד אינה שמחה שלימה, שכל מה שנברא ביום ראשון עתידין לבלות שנאמר: כי שמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה (ישעיהו נא ו)". וכן בראשית רבה לד יא: "עוד כל ימי הארץ זרע וקציר וקור וחום וגו' - ר' יודן בשם ר' שמואל: מה סבורים בני נח שבריתם כרותה ועומדת לעד? אלא שכל זמן ששמים וארץ קיימין ברייתן קיימת. לכשיבוא אותו היום שכתוב בו: כי שמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה (ישעיה נא ו), באותה שעה: ותופר ביום ההוא (זכריה יא יא)". והקיצוני מכולם הוא קהלת רבה א א: "ר' יהודה בר' סימון אמר: ז' הבלים שאמר קהלת כנגד שבעה ימי בראשית", וכבר הארכנו לדון במדרש זה בדברינו [הבל השבת](#) במגילת קהלת. אם "ויכולו" יהיה שכלול ובנייה או חו"ח כליה ואובדן הכל, תלוי רק באדם.

פירוש מודרני, הצעת מחלקי המים – ויכילו השמים והארץ¹⁹

בסוף התורה, פרשת האזינו, קורא משה לשמים ולארץ להאזין לדבריו ובפרשות ואתחנן (דברים ד כו), עקב (שם ד יט), ונצבים (שם ל יט) גם מעיד את השמים והארץ. והמדרש (ספרי דברים פסקא שו, רש"י דברים לב א) מסביר שעדות זו הוא בבחינת "יד העדים תהיה בו בראשונה", שאם יחטאו בני ישראל, השמים יעצרו מטרם והארץ לא תיתן יבולה. בא ספר בראשית הוא ספר היצירה והבריאה, ספר הישר וספר האבות, ומציע גישה אחרת. "ויכילו השמים והארץ", לא רק במשמעות פאסיבית של סיום מלאכת הבריאה ואף לא רק תוספת "שכלולה" ומתיחתה האינסופית, אלא גם במשמעות אקטיבית: "תכילו". יש לשמים ולארץ תפקיד. אל תקרי "ויכילו" אלא "ויִכְלוּ".²⁰ אתם השמים והארץ עתידים לראות מכאן ואילך - מרגע השלמת הבריאה ועד שתכלה, מאורעות ומעשים רבים לטוב ולרע. אתם פה לזמן רב. דור הולך ודור בא והשמים והארץ עומדים. אל תמהרו לשפוט – תכילו. תכילו את מעשי בני האדם שימיהם קצרים בהרבה משלכם, תכילו את משוגותיהם. תכילו את הבריאה כולה, פייסו, סלחו, העבירו על מידותיכם, היו עדים מעודדים, תנו לבריאה ולאדם אשר עליה הזדמנות שנייה.²¹

שבת שלום בראשית

שתהיה לנו התחלה טובה

מחלקי המים

מים אחרונים: לא בכדי התמקדנו במדרש. מעטה התייחסותם של פרשני המקרא הקלסיים, בעיקר בעלי הפשט, לסוגיית "ויכילו". למעט רס"ג ורד"ק שהבאנו לעיל (ובמידת מה גם רמב"ן לפסוק הראשון לתורה "בראשית ברא" ואור החיים שגם אותו הזכרנו אבל הולך בדרך הנסתר). מה יכולה להיות הסיבה לשתיקה זו? האם סברו שהעניין פשוט ואין מה לטרוח ולפרש בו?

¹⁹ חרגנו ממנהגנו להקפיד להבדיל בין "המים אשר מעל לרקיע" שהם דברי חז"ל ופרשני המקרא, ובין "המים אשר מתחת לרקיע" שהם תוספות מחלקי המים ועם שואבי המים הסליחה. ומן הסתם כבר קדם לנו פרשן מודרני וכל היודע דבר על כך, אנא יודיענו. ובדרשה הקודמת ויִכְלוּ. זו חירות הדרשן לעומת הבלשן. וכשיטת שלמדונו חז"ל: "אל תיקרי" כך אלא כך.

²⁰ ואולי דווקא משום שיום אחד תכלה הבריאה והאדם אשר עליה, כמדרש הקודם. ובין אם תסכימו לפירוש מודרני זה ובין אם לא, נראה שהסמיכות המעגלית של "שמים וארץ" של סוף התורה שזה עתה קראנו בפרשת האזינו, עם השמים והארץ של הבריאה בפרשת בראשית, אומרת דרשני. דרישת סמוכין מעגלית ולא רק קווית.